Kokand University

SHAXS MA'NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA TIL VA ADABIYOTNING ROLI

Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to'plami

[DATE]
[COMPANY NAME]
[Company address]

QO'QON UNIVERSITETI

SHAXS MA’NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA TIL VA ADABIYOTNING ROLI

Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plami

Qo‘qon – 2025

UO‘K:316.42:811.512.133
KBK 60.56+81.2O'zb

Shaxs ma’naviyatining shakllanishida til va adabiyotning roli

Qo‘qon universiteti direktori
G.E.Zaxidov tahriri ostida

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-sonli farmoni, “Ma’naviyat va ma’rifat tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada olib borilayotgan ishlar samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–6100-sonli qarori hamda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasini hayotga tatbiq etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF–5127-sonli qarorida belgilab berilgan adabiy merosni keng o‘rganish, targ‘ib qilish, mumtoz adiblar asarlarini nashr qilish va o‘rgatish, yozuvchilar, olimlar va ijodkorlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash kabi asosiy masalalar ijrosini ta’minlash maqsadida o‘tkazilgan anjuman materiallaridan tashkil topgan.

Tahrir kengashi:

Shuhrat Sirojiddinov - Akademik, filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Boqijon To‘xliyev - Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Jabbor Eshonqulov - Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Nurboy Jabborov – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Maqsud Asadov – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Zeboxon Qobilova – Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Olimjon Davlatov- Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Ruxsora Davlatzoda- Filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Svetlana Bezgodova - Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
Yelena Glubokova - Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Jamoliddin Qambarov -Iqdisod fanlari doktori (DSc), dotsent
Boburmirzo Xursanaliyev -Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha faslafa doktori

Konferensiya materiallarini nashrga tayyorlaganlar:
Sh.Jumanova, G‘.Rahmonov, M.Imomaliyeva, N.Tursunova, G.Ashurova, H.Raimova, G‘. Abdupattoyev, N.Javharova, S.Ergasheva

belgilari bilan farqlovchi o‘zbek tilining orfoepik lug‘atini yaratish, lotin yozuviga to‘liq o‘tish bosqichida talaffuz va imlo munosabatini alohida me’yoriy hujjatda qayd etish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Zero, «egiluvchan barqarorlik» sharti bajarilgandagina adabiy talaffuz jamoa uchun ham tanish, ham zamonaviy namuna bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining «Davlat tili haqida»gi Qonuni. – Toshkent, 1989-yil 21-oktyabr.
2. Reshetov V.V., Shoabdurahmonov Sh. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
3. To‘ychiyev U. O‘zbek adabiy tili orfoepiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1996.
4. Mahmudov N. Nutq madaniyati va davlat tili. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2012.
5. Yo‘ldoshev M. Adabiy til me’yori va nutq madaniyati. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
6. Begmatov E. O‘zbek nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
7. Mengliyev B. Zamonaviy o‘zbek tili sotsiolingvistikasi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2021.

IJTIMOIY ADOLATSIZLIKNING POETIK TABIATI

Jurayev Umidjon Rahimjonovich,
Qo‘qon universiteti mustaqil izlanuvchisi.
umidjones12@gmail.com
ORCID: 0009-0008-3518-0124

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek yoshlar she’riyatida ijtimoiy adolatsizlik, befarqlik, sukut, ma’naviy mas’uliyatsizlik va jamiyatdagi ziddiyatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Tadqiqot materiali sifatida Suhrob Ziyo, Najmiddin Ermatov va Bobur Elmurod ijodidagi ijtimoiy ruhdagi she’rlar tanlandi. Yosh shoirlar voqelikni bevosita publitsistik bayon qilishdan ko‘ra ramz, kontrast, kinoya, dialogik murojaat, ichki monolog va keskin obrazlar orqali poetiklashtirishi ko‘rsatildi. Raymond Williamsning “structure of feeling”

konsepsiyasi avlodning tarixiy davrni hissiy idrok etish shakllarini, M. Baxtinning dialogizm qarashlari esa lirik subyektning jamiyat bilan bahsga kirishuvchi ovozini izohlash uchun metodologik asos sifatida qo‘llandi. Tahlil natijasida yoshlar she’riyatida ijtimoiy muammo faqat tashqi hodisa emas, balki lirik qahramonning axloqiy pozitsiyasi va vijdon sinovi sifatida badiiylashtirilishi aniqlandi. Sukut, qo‘rquv, loqaydlik va adolatsizlikka qarshi so‘z aytish ehtiyoji yangi avlod lirikasining muhim ijtimoiy-estetik belgilaridan biri ekani asoslandi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘zbek she’riyati, yoshlar ijodi, ijtimoiy muammo, ijtimoiy adolatsizlik, sukut, fuqarolik pozitsiyasi, lirik qahramon, dialogizm, poetik obraz, Suhrob Ziyo, Najmiddin Ermatov, Bobur Elmurod

Abstract: This article examines the artistic interpretation of social injustice, indifference, silence, moral irresponsibility and social contradictions in contemporary Uzbek poetry by younger authors. Poems by Suhrob Ziyo, Najmiddin Ermatov and Bobur Elmurod constitute the main material. The study argues that young poets avoid reducing social experience to direct journalistic statement; instead, they transform it through symbols, contrast, irony, dialogic address and internal monologue. Raymond Williams’s concept of “structure of feeling” is used to interpret the emotional experience of a generation, while Mikhail Bakhtin’s dialogism helps explain the lyrical subject’s polemical relationship with society. The analysis demonstrates that social problems are represented not merely as external events but as ethical tests of the lyrical self. The need to speak against silence, fear, indifference and injustice emerges as an important socio-aesthetic feature of contemporary young Uzbek poetry.

Keywords: contemporary Uzbek poetry, young poets, social problem, social injustice, silence, civic position, lyrical subject, dialogism, poetic image.

Kirish. Bugungi o‘zbek she’riyatida ijtimoiy voqelikni badiiy idrok etish shakllari sezilarli darajada yangilandi. Ayniqsa, mustaqillikdan keyingi avlod ijodida jamiyatning kundalik muammolari, adolat va haqiqat masalasi, insonning omma ichidagi mas’uliyati, sukut va befarqlikning axloqiy oqibatlari lirik tafakkurning muhim mavzularidan biriga aylandi. Yosh ijodkor voqelikni tayyor g‘oya yoki shior shaklida takrorlamaydi; u muammoni shaxsiy sezgi, ichki iztirob va individual poetik til orqali qayta yaratadi. Shu sabab yoshlar she’riyatidagi ijtimoiylikni faqat mavzu darajasida emas, balki poetik struktura, lirik subyekt pozitsiyasi va obrazlar tizimida kuzatish zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi Suhrob Ziyo, Najmiddin Ermatov va Bobur Elmurod she’rlari misolida zamonaviy yoshlar lirikasida ijtimoiy adolatsizlik va sukut muammosining badiiy ifoda mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda

adolatsizlikka munosabat, jamiyatning loqaydligi, shaxsning ichki noroziligi va fuqarolik mas’uliyati lirik kechinmaning tarkibiy qismlari sifatida o‘rganiladi.

Adabiyotlar sharhi. Yosh o‘zbek shoirlarining voqelikni idrok etish va uni badiiy ifodalash tendensiyalari so‘nggi tadqiqotlarda alohida masala sifatida ko‘rilmoqda. N. Saitova yosh ijodkorlar she’riyatida voqelik, inson tajribasi va jamiyat dinamikasining o‘zaro bog‘liqligiga e’tibor qaratadi [5]. Bunday yondashuv yoshlar lirikasini shunchaki avlod she’riyati emas, zamonaviy ijtimoiy sezgirlikning badiiy shakli sifatida tushunishga imkon beradi.

Raymond Williams “structure of feeling” tushunchasi orqali muayyan davrning hali qat’iy mafkuraviy formulaga aylanmagan, biroq san’atda jonli tarzda seziladigan hissiy-ijtimoiy tajribasini izohlaydi [1:128–135]. Yosh shoirlarning sukut, qo‘rquv, adolatsizlik va ichki norozilikni lirik obrazga aylantirishi mazkur nazariya bilan mushtarakdir. M. Baxtinning dialogizm konsepsiyasi esa poetik nutqning boshqa ovoz, ijtimoiy qarash va hukm bilan munosabatda shakllanishini anglashga yordam beradi [2]. Zamonaviy yoshlar she’rida “men” ko‘pincha jamiyat, tarix, omma yoki muayyan axloqiy muhit bilan bahslashuvchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda germenevtik, struktur-semantik, kontekstual va sotsiopoetik tahlil metodlaridan foydalanildi. Germenevtik yondashuv lirik qahramonning ijtimoiy hodisaga bergan ma’naviy bahosini ochishga, struktur-semantik tahlil esa takror, kontrast, ramz, metafora va murojaatlarning matndagi vazifasini belgilashga xizmat qildi. Kontekstual metod she’rlardagi obrazlarni zamonaviy ijtimoiy tajriba bilan bog‘liq holda sharhlash imkonini berdi. Tadqiqot obyekti zamonaviy yosh o‘zbek shoirlarining ijtimoiy ruhdagi she’rlari, predmeti esa ularda adolatsizlik, sukut va fuqarolik pozitsiyasining poetik ifodalanish usullaridir.

Natijalar. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, yoshlar she’riyatida ijtimoiy adolatsizlik ko‘pincha uch xil poetik shaklda namoyon bo‘ladi. Birinchisi — ochiq fuqarolik murojaati. Suhrob Ziyoning “Ulkan xayollar” she’rida millat taqdiri, haqiqatning zulmga duch kelishi va xolis kishilarning sukutga mahkum bo‘lishi lirik “men”ning bezovta vijdoni orqali beriladi [7]. Shoir tarixiy xotira bilan bugungi holatni to‘qnash keltirib, sukutni oddiy jimlik emas, axloqiy mas’uliyatsizlik belgisi darajasiga ko‘taradi. Bunda lirik qahramon o‘zini tashqi kuzatuvchi emas, jamiyatning taqdiriga daxldor subyekt sifatida his qiladi.

Ikkinchi shakl — keskin ijtimoiy kontrast. Najmiddin Ermatovning “Bizga berilgan zamon” she’rida erkinlik orzusi bilan mutelik, mardlik bilan loqaydlik, shoirning og‘rig‘i bilan ommaning kulgisi qarama-qarshi qo‘yiladi [8]. Bunday tazod jamiyatdagi axloqiy nomutanosiblikni oshkor etadi. Lirik nutqdagi murojaat

shakli esa she’rni xususiy kechinmadan jamoaviy o‘z-o‘zini so‘roq qilish maydoniga aylantiradi. Natijada “zamon” tushunchasi vaqt o‘lchovi emas, avlodning axloqiy holatini belgilovchi badiiy kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi.

Uchinchi shakl — kundalik hayotning sokin manzarasi orqali ijtimoiy haqiqatni ochish. Bobur Elmurodning “Fotoapparat va men” she’rida kamera yaratgan chiroyli tasvir bilan lirik qahramon ko‘rayotgan qarilik, zaiflik va hayotning murosasiz haqiqati qarama-qarshi qo‘yiladi [6]. Fotoapparat obrazi shu tariqa zamonaviy jamiyatning “chiroyli ko‘rinish”ga moyilligini ifodalovchi ramzga aylanadi. Shoir tashqi tasvir va ichki haqiqat o‘rtasidagi masofani badiiy muammoga aylantiradi. Bu yerda ijtimoiy tanqid baland pafos bilan emas, yaqin insonlar taqdiriga qarash orqali kuchayadi.

Uch ijodkorda umumiy jihat shundaki, ijtimoiy muammo lirik subyektning axloqiy reaksiyasidan ajratilmaydi. Jamiyatdagi adolatsizlik, loqaydlik yoki sun’iylik qahramon ongida iztirob, norozilik, savol va qarshilik tug‘diradi. Demak, yangi avlod she’riyatidagi ijtimoiylik voqea bayonidan ko‘ra shaxsning voqelikka nisbatan ma’naviy pozitsiyasida yorqinroq namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy muammoning poetik ifodasida til va ohang ham alohida ahamiyatga ega. Yosh shoirlarda qisqa, zarbli jumlalar, keskin inkorlar va buyruq ohangidagi murojaatlar ko‘p uchraydi. Bunday sintaktik qurilish lirik matnni fikriy bahs maydoniga aylantiradi. O‘quvchi she’rni chetdan kuzatmaydi; u savolga javob berishga, o‘z pozitsiyasini belgilashga majbur bo‘ladi. Ayniqsa, tarixiy va ijtimoiy mazmundagi obrazlar bugungi kun bilan to‘qnashganda, poetik nutqning dramatizmi kuchayadi.

Yoshlar she’riyatidagi ijtimoiy tanqidning yana bir belgisi shundaki, unda “aybdor” doimo aniq bir shaxs yoki tizim ko‘rinishida berilmaydi. Muammo ko‘pincha umumiy ruhiy holat — loqaydlik, qo‘rquv, moslashuvchanlik, tashqi taassurotga berilish kabi xususiyatlar orqali ochiladi. Bu esa badiiy matnning publitsistik hukmdan farqini ta’minlaydi. Shoir tayyor xulosa bermaydi, balki o‘quvchini o‘z vijdoni bilan yuzlashtiradi. Shu jihatdan zamonaviy yoshlar she’riyatida ijtimoiylikning asosiy ko‘rsatkichi mavzuning “ijtimoiy” ekanida emas, balki shaxsiy kechinmaning jamoaviy mas’uliyat darajasiga ko‘tarilishidadir.

Muhokama. Yoshlar she’riyatida sukut ikki xil semantik vazifa bajaradi. Bir tomondan, u qo‘rquv, befarqlik va ijtimoiy murosaning belgisi; ikkinchi tomondan, aytilmagan norozilik va ichki qarshilikning poetik shaklidir. Shu sabab she’rdagi jimlik ham “gapiradi”. Lirik qahramonning ijtimoiy muhit bilan bahsi ko‘pincha ritorik savol, keskin murojaat, kinoya yoki qarama-qarshi obrazlar orqali amalga oshadi.

Raymond Williams nuqtayi nazaridan bunday she’rlar avlodning “his etilayotgan” tarixiy tajribasini qayd etadi: hali statistik ma’lumot yoki siyosiy formula sifatida emas, balki iztirob, uyat, g‘azab va umid tarzida [1:128–135]. Yosh shoirlarning badiiy yutug‘i ham shunda — ular ijtimoiy muammoni quruq deklaratsiyadan chiqarib, insoniy kechinmaga aylantiradi. Bu holat zamonaviy o‘zbek she’riyatida fuqarolik lirikasining yangi, individual va refleksiv ko‘rinishi shakllanayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa. Zamonaviy o‘zbek yoshlar she’riyatida ijtimoiy adolatsizlik va sukut muammosi yangi poetik sezgirlik asosida talqin qilinadi. Suhrob Ziyo ijtimoiy sukutni tarixiy va fuqarolik mas’uliyati bilan bog‘lasa, Najmiddin Ermatov zamonning axloqiy ziddiyatlarini keskin tazod va murojaat orqali ochadi. Bobur Elmurod esa kundalik hayot manzaralaridan kelib chiqib, tashqi ko‘rinish bilan ichki haqiqat o‘rtasidagi nomuvofiqlikni fosh etadi. Ushbu asarlarda ijtimoiy muammo tashqi voqelikning nusxasi emas, balki lirik qahramon vijdonida qayta ishlangan badiiy-estetik hodisadir. Shuning uchun yoshlar lirikasining ijtimoiy mohiyatini baholashda mavzuning o‘zidan ko‘ra, uni poetiklashtiruvchi individual ovoz va axloqiy pozitsiya muhim mezon hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Williams R. Marxism and Literature. – Oxford: Oxford University Press, 1977. – P. 128–135.

2. Bakhtin M.M. The Dialogic Imagination: Four Essays. – Austin: University of Texas Press, 1981.

3. Bauman Z. Liquid Modernity. – Cambridge: Polity Press, 2000.

4. Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007.

5. Saitova N. Yosh o‘zbek shoirlari: voqelikni idrok etish va uni badiiy ifodalash tendensiyalari // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2024.

6. Bobur Elmurod. “Fotoapparat va men” // Xurshid Davron kutubxonasi. Yoshlar ijodi, 2017.

7. Suhrob Ziyo. “Ulkan xayollar” // So‘z loyihasi, 2025.

8. Najmiddin Ermatov. “Bizga berilgan zamon” // Xurshid Davron kutubxonasi, 2023.

9. Saidova R.B. Yangi davr o‘zbek adabiyotida she’r konsepti, shoir siymosi tasvir va talqinlari // Modern Science and Research. – 2024.

157	**Egamnazarova D.** O‘zbek adabiy tilida orfoepik me’yorlar shakllanishining tarixiy-lisoniy asoslari	1037-1042
158	**Jurayev U.** Ijtimoiy adolatsizlikning poetik tabiati	1042-1046